PÄIHTEIDEN KÄYTÖN EHKÄISY

Aseman Lasten näkökulmasta tämän hetkistä kokonaiskuvaa nuorten päihteiden käytön ehkäisyn toteutumisesta ja vaikuttavuudesta on vaikea hahmottaa. Vastuu ehkäisevästä päihdetyöstä jakautuu kunnille ja hyvinvointialueille kattaen teemat nikotiinituotteista ja alkoholista erilaisiin huumausaineisiin sekä rahapelaamiseen. Sisäisen turvallisuuden näkökulmasta päihteiden käytön ehkäiseminen onkin laaja ja monitasoinen kysymys, jota tulisi tarkastella jäsennellysti: Miten onnistumme ehkäisemään tai myöhentämään eri päihteiden – etenkin haitallisimpien – kokeiluja? Miten onnistumme tavoittamaan, tunnistamaan ja tukemaan päihteiden käytön jo aloittanutta nuorta? Miten sosiaalisessa mediassa helposti tapahtuvaan huumekauppaan voidaan puuttua?

Isossa kuvassa näkyy positiivista muutosta: alaikäisten päihteiden käyttö ja kokeilut ovat viime vuosina jatkaneet laskuaan. 2025 kouluterveyskyselyn mukaan alkoholin, tupakan, nuuskan ja huumeiden käyttö on yhä hieman vähentynyt niin yläkouluissa kuin toisen asteen oppilaitoksissa. Iso osa nuorista ei käytä lainkaan alkoholia ja huumeiden kokeilukin on harvinaistunut. Tämä kertoo, että asenteet ja käytännöt ovat monella tavalla menneet parempaan suuntaan.

Esimerkiksi oppilaitosten päihdekasvatuksen käytännöt, sisällöt, tavoitteet ja kohdennus vaihtelevat paljon. Aseman Lapsille tulevat useat yhteydenotot kielivät sen epäselvyydestä, kuka lopulta vastaa päihdekasvatuksen toteutuksesta, sen ajantasaisuudesta, saati siitä, että nuoret kokevat sen merkityksellisenä.

Vaikuttavan ehkäisevän päihdetyön ja päihdekasvatuksen sisällöt ja merkityksellisyys muodostuvatkin siitä, millä tavoin pystytään toimimaan nuorta kohdennetusti puhutellen. Silkan yleisen valistuksen sijaan tulisi pystyä tekemään riskiryhmät jo tunnistavaa valikoivaa ehkäisyä sekä päihteitä jo käyttäville nuorille tarkoitettua työtä. Näistä jälkimmäisistä vaikuttaa kuitenkin selkeimmin olevan puutetta. Päihteistä – etenkin eri huumausaineista - puhuminen saattaa jäädä joko pelottelun tai omakohtaisten tarinoiden varaan. Samalla nuoret tarvitsisivat ennen kaikkea laadukasta päihdekasvatusta; omaan ikään ja elämäntilanteeseen sovellettavaa faktatietoa, keskustelua ja mahdollisuutta pohtia omia uskomuksia, kokemuksia ja asenteita aikuisten kanssa. Päihdekierteessä oleva nuori voi retrospektiivisesti todeta, että häntä olisi hyödyttänyt enemmän konkreettinen tieto esimerkiksi eri aineiden yhdistämisen riskeistä kuin pelottelu jo ensimmäisestä kerrasta mahdollisesti iskevällä kannabispsykoosilla.

Nuoret usein kertovat, että heidän päihteiden käytön tullessa ammattilaisten tietoon reaktiota värittää nuoren keskiöön nostamisen sijaan aikuisen säikähdys ja tarve nopalle ja tiukalle toiminnalle. Nuoren huumeiden käytön ilmituloon saatetaan reagoida paniikinomaisesti ja käynnistämällä useita eri viranomaisprosesseja, jotka nuori kokee rangaistuksina, ei tukena. Moni nuori yksinkertaisesti jättää mieluummin kertomatta asioistaan, koska ei koe tulevansa kuulluksi ja pelkää menettävänsä vaikutusmahdollisuudet omaan elämäänsä. Tällöin kierre pitkittyy ja pääsy avun piiriin viivästyy. Alaikäisille tarjolla olevat vaikuttavat päihdepalvelut ovat riittämättömiä.

Arjessamme näkyykin se todellisuus, jossa pienellä joukolla nuoria päihteiden, etenkin huumeiden käyttö tai eri päihteiden sekakäyttö ongelmallistuu. Moni nuori kokee päihteiden tarjoavan

helpotusta mielenterveyden ongelmiin, univaikeuksiin, ahdistukseen ja ulkopuolisuuden kokemuksiin. Kyse ei silloin ole vain ”päihteiden käytöstä”, vaan nuorten yrityksestä pärjätä ja pysyä kasassa, mikä jatkuessaan kroonistuu ja syvenee päihdeongelmaksi. Jos emme pysty tarjoamaan tällaiselle nuorelle aidosti saavutettavia vaihtoehtoisia keinoja oman olon helpottamiseen tai hyvän olon lähteiksi, ei päihteiden käytön potentiaalisilla seurauksilla pelottelu näyttäydy nuorelle merkityksellisenä viestinä.

Suurin osa nuorista voi hyvin ja suhtautuu päihteisiin aiempaa kriittisemmin – se on hyvä uutinen yhteiskunnan turvallisuudelle. Nuorilla, joiden haasteet kasautuvat, riski syrjäytyä, ajautua rikoskäyttäytymiseen tai menettää luottamus aikuisiin kasvaa nopeasti. Päihteitä ongelmallisesti käyttävä alaikäinen tulisi yhä nähdä nuorena omine tarpeineen ja oikeuksineen, ei vain päihteiden käyttäjänä, riskinä yleiselle järjestykselle tai rikollisena. Kun yhä toistuvasti kohdataan tilanteita, jossa nuoren mielenterveyspalveluiden saaminen tai oikeus koulussa käymiseen on sidottu välittömään päihteettömyyteen eikä esimerkiksi päihteiden käytön vähentämiseen tai parempien valintojen lisäämiseen, jätetään moni nuori käytännössä yksin kotiin tai kadulle ”kuntoutumaan”.

KOULUKIUSAAMINEN JA SIIHEN PUUTTUMINEN

Tuoreimman kouluterveyskyselyn mukaan kiusaamiskokemukset ovat vähentyneet ala- ja yläkouluissa sekä toisen asteen oppilaitoksissa. Kokonaisuutena suunta on siis positiivinen. Samanaikaisesti kuitenkin toistuva, vähintään kerran viikossa tapahtuva kiusaaminen on pysynyt ennallaan tai jopa kasvanut. Vaikka arjen vuorovaikutuksen, ennaltaehkäisyn sekä puuttumisen keinojen voidaan tulosten mukaan todeta parantuneen, osa tilanteista yhä pitkittyy ja syventyy vuosia kestäviksi tilanteiksi, joiden ratkaisemiseen tai vähentämiseen käytössä olevat keinot eivät vaikuta riittävän. Kiusaamiseen puuttumista haastaa edelleen se, että vain neljännes tilanteista tulee koulun aikuisen tietoon. Erityisen suurta huolta herättää kuitenkin se, että kiusaamiseen puuttumisessa epäonnistutaan ja jopa kaksi viidestä kiusaamista kokeneesta nuoresta kertoo, että tilanne on jatkunut tai pahentunut koulun aikuisen tultua tietoiseksi siitä.

Sisäisen turvallisuuden näkökulmasta pitkittynyt kiusaaminen on pitkäkestoinen turvattomuuden muoto, joka heikentää lasten ja nuorten luottamusta yhteisöön, viranomaisiin ja yleisesti aikuisiin. Aseman Lasten näkemys on, että kiusaaminen on osaltaan sisäistä turvallisuutta heikentävä ja rikkova tekijä.

Pitkittyneet kiusaamis- ja kouluväkivaltatilanteet ovat usein monisyisiä ja kuormittavia kaikille osapuolille. Ne koskettavat lasta, hänen perhettään, koulun henkilökuntaa ja usein luokka- tai kouluyhteisöä laajemmin. Pitkään jatkunut kiusaaminen on yksi merkittävimmistä lasten ja nuorten hyvinvointia, oppimista ja kehitystä vaarantavista tekijöistä, ja sen seuraukset voivat ulottua pitkälle aikuisuuteen. Kiusaamiskokemukset ovat usein myös ylisukupolvisia. Tutkimusten mukaan sekä kiusatuksi joutuminen että kiusaajan roolissa toimiminen ennustavat kohonnutta riskiä syrjäytymiselle, mielenterveyden ongelmille, päihteiden riskikäytölle ja myöhemmälle rikos- ja väkivaltakäyttäytymiselle. Pitkittynyt kiusaaminen ilmenee usein myös voimakkaana ulossulkemisena, ostrakismina, joka aiheuttaa kohteelleen syvää yksinäisyyttä, vaikuttaa minäkuvan ja itsetunnon kehittymiseen. Jokaisen ihmisen perustarve on saada kuulua joukkoon, olla osallinen. Pahimmillaan kiusatuksi tuleminen aikaansaa voimakkaita vihan ja aggression tunteita, ajatuksia kostosta sekä tekoja näiden vallassa. Ja näin rikkoo niin yksilön kuin yhteisön turvallisuutta.

Vaikka suurin osa kiusaamistilanteista pystytään koulun keinoin pysäyttämään, pitkittyneissä tapauksissa keinot ja tarpeet eivät kohtaa. Pitkittynyt kiusaaminen on harvoin kahden yksilön välinen asia, vaan usein laajemmalle yhteisöön levinnyt ongelma, joka heijastuu myös aikuisten välisiin suhteisiin. Näiden tilanteiden taustalla korostuvat usein kodin ja koulun välisen yhteistyön haasteet sekä luottamuksen rikkoutuminen, jolloin koulun hyvätkään toimet eivät enää ole vaikuttavia.

Osassa kuntia on koulujen tukena pitkittyneisiin kiusaamistilanteisiin puuttuvat viranomaisvetoiset moniammatilliset mallit, kuten Ankkuritoiminta tai ns. Etelä-Karjalan malli. Näissä koululla tapahtuneet lainvastaiset teot siirretään poliisin tai sosiaaliviranomaisen käsittelyyn ja lapsi ohjataan tarvittaessa puhutteluun ja yksilölliseen tukeen sekä tapahtuneen käsittelyyn osallisten kesken. Nämä eivät kuitenkaan aina riitä tai ole kaikille saavutettavia. Erityisesti harvaan asutuilla alueilla rakenteelliset etäisyydet voivat vaikeuttaa tehokasta, nopeaa puuttumista tai toiminta on resursoitu niin, ettei tiivis ja toistuva tuki kaikille osallisille ole mahdollista.

Aseman Lapset on kehittänyt työotteen pitkittyneiden, kompleksisten kiusaamis- ja kouluväkivaltatilanteiden puuttumiseen ja selvittämiseen. K-0 kiusaamiseen ja kouluväkivaltaan puuttuva työ vastaa monialaisella, verkostotyöllisellä otteella kiusaamistilanteisiin, joihin koulujen käytössä olevat toimintamallit eivät ole tehonneet tai tilanteisiin, jotka eivät ole yksin yksittäisen muun toimijan keinoin ratkaistavissa. K-0 vastaa kuntien tarpeeseen koordinoidulle työotteelle, jossa tehdään vahvaa suunnitelmallista yhteistyötä ammattilaisten kesken sekä tarjotaan tukea niin lapsille ja heidän perheilleen sekä vahvistetaan koulujen puuttumista. K-0:n on käyttöönottanut usea eri kokoinen kunta ja se tekee alueillaan tiivistä yhteistyötä myös Ankkuritoiminnan kanssa. K-0 työssä toimenpiteet rakennetaan aina tapauskohtaisesti, kaikkia osallisia kohdaten ja kuullen sekä tukien ja rinnalla kulkien, kunnes tilanne on parantunut. K-0 toimii koulun rakenteiden ulkopuolelta, osallisille neutraalina ja puolueettomana toimijana, jolla on aikaa sekä ammattitaitoa kompleksisten tilanteiden äärellä ja joka kokoaa yhteen tilanteeseen tarvittavat ammattilaiset.

K-0-työssä on tunnistettu, että hyvinvoinnin ja turvallisuuden rakentumisen ja palautumisen näkökulmasta on olennaista paitsi puuttua myös selvittää tilanteiden juurisyyt - mistä ja milloin tilanne on alkanut, keitä kaikkia se koskettaa, miten se on vaikuttanut kouluyhteisöön ja millaisia rooleja sivustaseuraajilla tai kodilla on ollut. Tilanteet ovat voineet kestää jopa vuosia. K-0-työskentelyyn tulleissa ja aiemmin epäonnistuneissa kiusaamisen selvittelytilanteissa, jokin osa näiden eri ulottuvuuksien tunnistamisessa ja käsittelyssä on epäonnistunut. Kiusaaminen ilmenee harvoin myöskään vain yhdellä elämän osa-alueella, vaan koulussa kiusattu on usein kiusattu myös vapaa-ajalla sekä sosiaalisessa mediassa. Kiusaaminen aikaansaa usein myös konfliktin usealla eri tasolla, niin lasten välillä, kodin ja koulu välillä kuin kotien välillä. Nämä kaikki elämän osa-alueet tai konfliktien tasot tulee ottaa huomioon ja selvittää, jotta saadaan aikaan vaikuttavia tuloksia.

Kiusaaminen ja kouluväkivalta on siis sisäisen turvallisuuden kannalta kriittinen ilmiö, joka muovaa lasten ja nuorten perusturvallisuuden tunnetta ja vaikuttaa yhteiskunnan luottamuspääomaan. Vaikka valtaosa kouluissa tapahtuvasta kiusaamisesta pystytään pysäyttämään, syvään juurtuneet ja pitkittyneet tapaukset paljastavat rakenteellisen kuilun koulun, kodin ja viranomaisten välillä. Tehokas ehkäisy ja puuttuminen edellyttävät tällaisissa tilanteissa moniammatillista, nopeasti reagoivaa työtä, jossa huomioidaan myös huoltajien ja lasten kokemukset sekä jälkihoidon ja yhteisöllisen tuen ja toipumisen tarpeet. Kiusaamiseen puuttuminen on samalla turvallisuusteko. Ja puuttumalla tehokkaasti, ennaltaehkäistään sitä tulevaisuudessa.